

HAMZA GÁBOR

EMLÉKEZÉS VISKY KÁROLYRA (1908–1984),
A RÓMAI JOG NEMZETKÖZI HÍRŰ MŰVELŐJÉRE

KÁROLY VISKY WAS AN INTERNATIONALLY KNOWN SCHOLAR OF ROMAN LAW. The present paper describes the life and scholarly activities of Dr. Károly Visky, who was a sub auspiciis scholar of law at the Royal István Tisza University of Debrecen. The paper highlights the fact that Visky achieved a highly respectable scholarly career while working as a practising lawyer. He did not hold an academic chair, yet he became an internationally recognized representative of the study of Roman law in Hungary. The paper introduces the main ideas of his most important scholarly writings.

Visky Károly, a hazai és a nemzetközi jogi romanisztika kivételes elismerésnek örvendő művelője, tanulmányait Szatmárnémetiben és Debrecenben végezte. Az érettségit követően a Debreceni Egyetem Jog- és Államtudományi karán folytatta tanulmányait, mindvégig kitűnő eredménnyel. 1930-ban avatták a jogtudományok doktorává. Három évvel később, 1933-ban „*sub auspiciis gubernatoris*” doktorrá promoveált az államtudományokból. Visky Károly, aki Marton Géza debreceni római jogász professzor kiemelkedően tehetséges és szorgalmas tanítványa volt, 1930–32 között, négy szemeszteren át a római egyetem (Università degli Studi „La Sapienza”) jogi kara mellett szervezett római jogi tanfolyamot, a ma is létező Scuola di Perfezionamento in Diritto Romano posztgraduális tanfolyamát, kurzusát végezte el. 1932-ben nemzetközi viszonylatban is kimagasló tanulmányi eredményét dokumentáló diplomát szerzett ezen a tanfolyamon.

Olasz nyelven írt disszertációjának címe: „*Il Cristianesimo e il regolamento del divorzio nel diritto delle Novelle*” (magyar fordításban: A kereszténység és a válás szabályozása a Novellák jogában). Az értekezés bírálója Filippo Vassalli professzor, a Scuola di Perfezionamento in Diritto Romano tanára volt.¹

¹ A disszertáció a közelmúltban, 2015-ben nyomtatásban is megjelent a „*Lezioni 1930–1932. Scuola di Diritto Romano e Diritti Orientali raccolte da Károly Visky*” című munkában, mely a római „La Sapienza” Egyetem (Università degli Studi di Roma) Jogi Karának (mai elnevezéssel: Dipartimento di Scienze Giuridiche) kiadványsorozata 101. kötete 137–1161. oldalain. A kötet szerkesztője e tanulmány szerzője. A kötet előszavát a Scuola di Diritto Romano e Diritti Orientali igazgatója, Oliviero Diliberto professzor, a „La Sapienza” Egyetem római jogász tanára írta. A kötet előkészítésében komoly szerepet vállalt továbbá Livia Migliardi Zingali professzor, a Genovai Egyetem római jogász professzora, nemzetközileg elismert papirológus.

Visky Károly 1936-ban az egységes bírói és ügyvédi vizsgán „*kitűnő*” képesítést kapott. 1939-ben fél esztendő Párizsban, a Sorbonne Római Jogi Intézetében (Institut de Droit Romain) töltött ösztöndíjasként. A tanulmányút során római tárgyú munkáihoz gyűjtött anyagot.

Hazatérését követően sem szakadt meg kapcsolata – bár az Igazságügyi Minisztériumban dolgozott – a római joggal. Habilitáció iránti kérelmet terjesztett elő Marton Géza professzornál, aki ezekben az években, 1937 óta, már Budapesten volt a római jog tanára. Magántanári képesítést a könyv alakban is 1942-ben publikált „*A vis major a római jog forrásaiban*” című munkájával nyert a Budapesti Pázmány Péter Királyi Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán. Értekezésének bírálói két korábbi debreceni professzora, Marton Géza és Nizsalovszky Endre voltak.

1945 után is a *ius in praxi* volt legfőbb tevékenységi területe. Dolgozott egy ideig az Országos Földhivatalnál, majd 1948-ban a Gazdasági Főtanácshoz került, melynek jogi és törvényelőkészítő osztályán töltött be felelős munkakört. 1963 decemberéig – a Központi Döntőbizottsághoz kerüléséig – több munkahelyen, így az Országos Árhivatalnál, az Országos Tervhivatalnál, a Földművelésügyi Minisztériumban, majd ismét az Országos Árhivatalnál tevékenykedett. A Központi Döntőbizottságnál vagy újabb nevén a Központi Gazdasági Döntőbizottságnál döntőbíróként dolgozott. Az 1973. január 1-jén hatályba lépett bírósági szervezeti reform óta volt a Legfelsőbb Bíróság bírója, illetve tanácselnöke. Innen is vonult nyugalomba 1981-ben.

A *vita activat* számára a *ius in praxi*, a *vita contemplativat* pedig a római jog, a *ius Romanum* jelentette. A római Scuola di Perfezionamento in Diritto Romanon képviselt 27 nemzet fia közül a legjobb eredményt elért Visky Károly 1971-ben „*Szellemi munka és ars liberalis a római jog forrásaiban*” című disszertációjával az állam- és jogtudományok kandidátusa, 1977-ben pedig „*A császárkori gazdasági válság nyomai a római jogforrásokban*” című munkájával az állam- és jogtudományok doktora tudományos fokozatot nyerte el.

Pietro Bonfante, Roberto De Ruggiero, Salvatore Riccobono és Filippo Vassalli nemzetközileg is jól ismert és nagyra értékelt tanítványa tudományos és oktatói munkásságának további elismerését jelentette az 1980-ban neki adományozott címzetes egyetemi tanári cím az Eötvös Loránd Tudományegyetem Római Jogi Tanszékén. Visky Károly az 1970-es évek második felében oktatott római jogot a szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán és az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán. Budapesten – ennek e sorok szerzője is nem egyszer tanúja volt – a hallgatók körében nagy sikernek örvendő speciális kollégiumokat tartott kutatási területei köréből.

Mint a Société Internationale „Fernand De Visscher” pour l’Histoire des Droits de l’Antiquité (SIHDA) tagja aktív résztvevője és nagy figyelemmel kísért előadója volt nemzetközi római jogi és antik jogtörténeti kongresszusoknak. Elhatalmasodó betegsé- géig szinte nem is volt olyan SIHDA kongresszus, amelyen ne tartott volna igen nagy figyelmet keltő előadást.

Az 1984. január 26-án elhunyt Visky Károly esetében a *vita contemplativa vita activavá* transzformálódott. Ennek a transzformálódásnak tanúi lehettünk az Ókortudományi Társaságban is. Mint az Ókortudományi Társaság alapító tagja és választmányának tagja, több alkalommal tartott nagy figyelemmel kísért előadást a társulati üléseken, amelyek nyomtatott formában az *Antik Tanulmányok*ban is megjelentek.

Visky Károly, bár tudományos munkássága nem korlátozódott a római jog területére, *perfectus consultus iuris Romani* volt. Ennek bizonyítéka igen sokrétű, nemzetközi viszonylatban is nagyra értékelt irodalmi *œuvre*-je. Irodalmi munkássága nem szorított a római jog egyik vagy másik szegmentumára. Igen nagyszámú, tekintélyes hányadában külföldön, rangos folyóiratokban publikált személyi jogi, családi jogi, dologi jogi, kötelmi jogi munkáiban és ezek általános részeiben a felelősség kiemelkedő szerephez jut, de a perjogi, jogi epigráfiai tárgyú és a szellemi munka és az *artes liberales* kapcsolatára vonatkozó kutatások is egyaránt megtalálhatók. De még ez az átfogó jellegű témafelsorolás sem meríti ki tudományos munkásságát. Foglalkozott ugyanis – igaz, csak egy-egy tanulmányban – az *interpolatio*-kritikával, I. Iustinianus császár (527–565) és a provinciák jogegyesítésének kapcsolatával, a római jogi elemek hazai jogunkban mutatkozó hatásaival és nagy magyar mestere, Marton Géza római jogász munkásságának értékelésével.

Életművének értékelésénél mindenekelőtt két kutatási területét, a szellemi munka és az *artes liberales* kapcsolata a római jogban, valamint a császárkori gazdasági válság analízise a római jogforrásokban, kell figyelembe vennünk és átfogóan értékelnünk.

Német nyelven könyvalakban² is hozzáférhető a szellemi munka kérdéseit vizsgáló kutatómunkája, amely már tárgyánál fogva is úttörő jellegű a hazai és a nemzetközi jogi romanisztikai irodalomban. Visky Károly kutatási módszerét a következetes vonalvezetés jellemzi, amelynek eredményeként az ezen területen oly gyakori prekonceptióalkotás lehetősége a minimális mértékre szorul. Az *artes liberales* és az *opera* elhatárolása, egyfajta ellentétpárja ugyanis vajmi csekély jelentőséggel bír számára: tanulmányaiban és a könyvben az egyes foglalkozási, pontosabban tevékenységi ágak csoportosítása képezi fejtegetéseinek vázát.

A bizonyíthatóan elsőször Marcus Tullius Cicerónál előforduló, majd Senecánál és Quintilianusnál is megtalálható *ars liberalis* fogalma döntően a szabad római polgárhoz méltó tevékenységet jelölő *terminus technicus*. Különösen szemléletes formában jut ez kifejezésre Senecánál (Ep. ad Lucilium 88. 1.2.20.). Marcus Tullius Cicero, Seneca és Quintilianus azonban elmulasztják ezeknek a tevékenységi formáknak tételes felsorolását és ezeknek pontos körére még a megvetően jellemzett kézművesség – így például Cicero De off. 1.42 – egyes formái alapján sem lehet következtetni. Másik komoly probléma az, hogy az *ars liberalis* kettős értelmű fogalom: jelentheti egyrészt a szabad emberhez, *civis Romanushoz* méltó tevékenységet, másrészt vonatkozhat azonban, a *studia liberalia* formájában, az *eruditio* feltételét alkotó tanulásra.

² VISKY Károly, *Geistige Arbeit und die „artes liberales“ in den Quellen des römischen Rechts*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1977.

A tanulás jelentés szolgál alapul arra Visky Károly megállapítása szerint, hogy az *ars liberalis* a Kr. u. VI. századtól kezdődően – a *liberalis* jelző könyvként történő értelmezése révén – kizárólag a stúdium fogalmát jelentse. Minden kétséget kizáróan nyer megállapítást az, hogy az *artes liberales*t az *operae*-től elválasztó ismerv a *locatio-conductiora* jellemző bér (*merces*) elmaradása, mely Cicero megállapítása szerint a szolgálathoz kapcsolódik („*auctoramentum servitutis*” – De off. 1.42.). Ennek a lényegét tekintve a jogi természetű különbségnek az oka azokban a társadalmi viszonyokban kereshető, amelyek következtében az ellenértékhez kötött munka méltatlan a szabad emberhez. Ezzel magyarázható, hogy az alapvető különbség a két kategória között nem a szellemi és a fizikai munka egymástól való elválasztásában, hanem sokkal inkább a munkavégzés alanyai tekintetében mutatkozik. Az *ars liberalis* körébe tartozó tevékenységért munkabért jogi úton érvényesíteni nem lehet, ami természetesen még nem zárja ki a *honos*, a *honorarium* vagy éppen a *remuneratio* formáját öltő, funkcióját tekintve ajándékozásnak tekinthető ellenszolgáltatás nyújtását.

Az eltérő tevékenységi típusok közötti különbséget döntően az jelenti, hogy az *ars liberalis*nak minősülő aktivitást a szabad jogállású személy baráti szívességből, az *amicitia* alapján látja el. Visky Károly megállapítása szerint a rabszolgamunka még abban az esetben sem tekinthető *ars liberalis*nak, ha ez a munka egyébként kizárólag szellemi tevékenység. Hasonló a felszabadított rabszolga (*libertinus*) munkájának jogi megítélése. *Ars liberalis* kizárólag szabad ember által végzett szellemi tevékenység lehet, és ezért a rabszolgamunkától mind szociális eredetét, mind pedig praktikus gyakoriságát tekintve élesen elválasztandó. Törvényszerű viszont e megállapítás alapján az, hogy a rabszolgatartó társadalmi rendszer szociális kontúrjainak elmosódása következtében a bérleti szerződés tárgyát képező tevékenységi formák és az *artes liberales* közötti választóvonal, *caesura* is tendenciaszerűen elasztikusabbá válik. Az *ars liberalis* fogalmának ilyen jellegű meghatározása Visky Károly tanulmányaiban és a kutatások eredményeit összefoglaló könyvben kétségtelenül helytálló és alkalmas a szellemi munka, tevékenység rómaiaknál mutatkozó sajátos vonásainak további elemzésére.

Halála előtt néhány hónappal jelent meg ugyancsak német nyelven a császárkori gazdasági válság nyomait a római jogforrásokban vizsgáló monográfiája.³ Már témaválasztásánál fogva is nagy jelentőségű munkáról van szó. Visky Károly ugyanis a gazdasági szféra jogi tükrözése kérdését választja kutatási feladatául.

Általános jelenség a jogi romanisztikai irodalomban az, hogy a gazdasági kapcsolatok jogi tükröződése kérdésével még azok a kutatók sem foglalkoznak, akik egyébként felismerik a társadalmi realitás és a jogi szabályozás kétségtelenül igen differenciált formában jelentkező kapcsolatát. Visky Károly tudatában van annak, hogy a gazdaság szférája és a jogi szabályozás bonyolult kapcsolatrendszerének feltárását jelentősen nehezítheti az anakronisztikus megközelítési mód. Az anakronisztikus vizsgálat reális

³ VISKY Károly, *Spuren der Wirtschaftskrise der Kaiserzeit in den römischen Rechtsquellen*, Budapest, Dr. Rudolf Habelt GmbH Bonn–Akadémiai Kiadó, 1983.

veszélyt jelent éppen ennél a kutatási területnél, mivel a gazdasági válság a modern kornak is gyakori jelensége.

Metodológiai szempontból természetesen kétségtelen az, hogy a kutató korának tudományelméleti és szociológiai kategóriáinak az antikvitásra vetítése korlátozott mértékben egyszerűen elkerülhetetlen. A mesterkélt aktualizálást nem célzó összehasonlítás, amely egyébként a diszciplínaként kétségtelenül Janus-arcú, római jogot kutató esetében egyenesen dicséretes kutatási módszer, önmagában véve *in se* is szükségessé tesz bizonyos mértékű anakronizmust, pontosabban anakronisztikusnak tűnő megközelítést. Utalni szeretnénk ebben az összefüggésben Max Weberre, aki antik gazdaságtörténeti munkáiban felhasznál modern politikai és gazdasági kategóriákat.

A jelzett kutatási területen súlyos problémát jelent a direkt jellegű források hiánya. Ez döntően arra vezethető vissza, hogy a római *iurisconsultusok* számára a jogi szféra szinte teljesen elkülönül a gazdaságtól. A jogi romanisztikai irodalomban ezért nem találkozhatunk olyan monografikus igényű feldolgozással, amely a császárkori gazdasági válságnak a római jog alakulására gyakorolt hatása kérdésével foglalkozna. Lando Landucci a *laesio enormis* vonatkozásában éppen csak hangot ad annak, hogy célszerű volna egy ilyen kutatási feladat elvégzése.⁴ Michael I. Rostowtzeff pedig Egyiptom jogélete viszonylatában veti fel a gazdasági válság jogi tükröződése analízisének kívánalmát.⁵ A mintegy évtizedes kutatómunkája eredményeit ezen a kutatási területen összefoglalva Visky Károly rámutat arra, hogy a Római Birodalomban már a Kr. e. 3. században megjelenő gazdasági válság szimptomáit tekintve sem azonosítható azokkal a krízisekkel, amelyek a 19. és a 20. század folyamán ciklikusan és törvényszerűen jelentkeztek – valamint jelentkeznek a 21. században is – a legtöbb államban.

Ilyen módon nem csupán a konkrét intézmények, illetve jelenségek elemzése kapcsán, hanem nagy jelentőségű elvi természetű megállapításait tekintve is következetesen elhatárolja kutatási módszerét az anakronizmustól. Utal arra, hogy a Római Birodalom, az *Imperium Romanum* gazdasági rendszerének is az árutermelés az alapja, igaz, a rabszolgatartás bázisán. A krízist közvetlenül előidéző körülmény a pénzromlás. A pénzromlás azonban csupán a gazdasági válság megjelenési formája, mivel a pénzválság a rabszolgatartó gazdasági-társadalmi formáció általános hanyatlásával áll szoros összefüggésben.

A gazdaságilag gyengülő államnak nem célja az, hogy a vásárlóerő csökkenéséből eredő hátrányt jogi eszközökkel egyenlítse ki. Rámutat arra, hogy a Római Birodalomban az árucserében résztvevőknek maguknak kell a pénzromlásból-pénzrontásból származó hátrányok elleni védekezés jogi eszközeit megtalálniuk. Az állam szerepe csupán e formák jogi elismerésére szorítkozik, ami azonban önmagában véve is alkalmas a gazdasági

⁴ Lando LANDUCCI, *La lesione enorme nella compra e vendita: esame storico-critico d'una rinnovata proposta di interpolazioni giustinianee*, Venezia, C. Ferrari, 1916.

⁵ Michael I. ROSTOWTZEFF, *A large estate in Egypt in the third century B.C. A study in economic history*, Madison, University of Wisconsin, 1922.

szisztéma fenntartásának biztosítására. A gazdasági szféra irányában egyébként döntően passzív magatartást tanúsító állam lényegében jogi vagy más megfogalmazásban jogpolitikai eszközökkel tartja fenn a gazdasági rendszert.

Mindkét röviden felvázolt kutatási terület központi jelentőségű a jogi romanisztika számára. A szellemi munka problémaköre és a gazdasági szféra-jogi tükrözés kapcsolatának kérdése egyúttal olyan tudományos problémák, amelyek mintegy az ókortudományok és a jogtudomány „metszéspontjában” helyezkednek el. Az ókortudomány és a jogtudomány művelője számára egyaránt rendkívül érdekesek ezek a nagy elvi jelentőséggel is rendelkező elemzések. Nem véletlen, hogy az enciklopédikus tudású Visky Károly több évtizedes kutatómunkát szánt önzetlenül ezeknek a kutatási feladatoknak a megoldására. Az ő személyében szerves módon egyesült a széles körű szakmai ismeretekkel rendelkező *iurisperitus* és kivételesen széles körű műveltséggel bíró *omni laude cumulatus iurisconsultus*. A szakmai körökben világszerte is jól ismert és megbecsült Visky Károly gazdag életműve, amelyet a halál oly tragikus ténye csak megszakítani tudott, örök értéke a magyar és a nemzetközi jogtudománynak.